

Проблеми діалектології та ономастики

УДК 811.161.2'4:392
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-11

Вербальний компонент традиційних свят українців (на прикладі говіркового мовлення)

Марина Волошинова <https://orcid.org/0000-0001-7247-5222>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ, Україна

Надійшла до редакції: 14.03.2026 • Схвалено до друку: 20.04.2026

Анотація

У розвідці на прикладі діалектних текстів, лексикографічного матеріалу проаналізовано номінативні одиниці на позначення окремих свят зимового та весняного календарних циклів. Основну увагу зосереджено на репрезентації й лінгвістичному опрацюванні діалектної лексики традиційних обрядів, вірувань та світоглядних уявлень українців. З'ясовано, що традиційна обрядовість, пов'язана зі значною кількістю звичаїв, реалій, дій тощо, має розгалужену систему найменувань, яка вимагає комплексного наукового підходу. Лексичний звичаєвий складник розглянуто на прикладі загальних назв свят, передсвяткових етапів (вечорниць); основу статті становить опис номінацій зимового календарного циклу та ранньовесняного свята Сорока Святих. Під час аналізу наголошено на сакральній природі деяких чисел, особливе значення яких підтверджено ілюстративним матеріалом. Лексика на позначення свят, обрядових процесів і дій здебільшого представлена однослівними назвами, що в межах східнослов'янських говірок мають різний ступінь функційної активності. Спорадично зафіксовано фразеологічні одиниці, що виконують описові функції, допомагають отримати відомості про змістове наповнення й сутнісні характеристики народних традицій. Авторка поділяє думки мовознавців про наявність трансформаційних процесів у досліджуваній групі лексики. Зокрема, на прикладі діалектних текстів доведено, що змінами марковано вербальний (варіювання текстового складника), реалемний (зміна елементів матеріальної культури), акціональний плани святкових дійств. У підсумкових тезах зауважено на необхідності подальшого вивчення лексики календарної обрядовості, зокрема на визначенні статичного й динамічного в заявленій тематичній групі, установленні лексичних відповідників з говорами суміжних та віддалених діалектних континуумів української мови.

Ключові слова: говірка, лексика, номінація, обряд, свято, календарний цикл, східнослов'янські говірки

Issues of Dialectology and Onomastics

UDC 811.161.2'4:392
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-11

Verbal Aspect of Traditional Ukrainian Festivities: a Study of Dialectal Speech

Maryna Voloshynova <https://orcid.org/0000-0001-7247-5222>

V. I. Vernadsky Taurida National University, Kyiv, Ukraine

Received: 14.03.2026 • Accepted: 20.04.2026

Abstract

Using the example of dialect texts recorded in three dialect areas of Ukraine, as well as lexicographic material, the article analyzes the specifics of the functioning of nominative units designating certain holidays of the winter and spring cycles. The main focus is placed on the representation and linguistic treatment of dialect vocabulary related to traditional holidays, ritual actions, beliefs, and the worldview concepts of the Ukrainians. The current state of research on the outlined topic demonstrates that the study of folk calendar nominations is an important task for contemporary linguistic studies, including dialectological research. In linguistic and ethnolinguistic works, the scholars provide the etymology of the recorded names, identify semantic dominants, trace the variation of lexical units, and establish the mythological motives underlying verbal and nonverbal components. Particular attention is also paid to the state of research on the nominations of calendar-based religious and folk holidays and rituals in the Ukrainian academic discourse; various approaches of linguists to the description of the vocabulary and phraseology of the folk calendar, based on folklore texts, records of dialect speech, writers' epistolary heritage, and other materials, are analyzed. At the same time, linguists emphasize the importance of collecting and processing this fragment of the lexical system in order to preserve information about the material and spiritual components of human life. The study also establishes that traditional folk ritual culture, associated with a considerable number of customs, realia, actions, and so forth, has an extensive system of names that requires a comprehensive scholarly approach. The lexical customary component of the Ukrainian people is considered through the example of general names of holidays and pre-holiday stages (*vechornytsi*/evening gatherings). The core of the article is the description of nominations of the winter calendar cycle and the early spring feast of the Forty Holy Martyrs. During the analysis, emphasis is placed on the sacred nature of certain numbers, whose special significance is also confirmed by illustrative material. The vocabulary denoting holidays, ritual processes, and actions is represented mostly by one-word names which, within the Eastern Slobozhanshchyna dialects, display different degrees of functional activity. Phraseological units performing descriptive functions are recorded sporadically; they help provide additional information about the semantic content and essential characteristics of folk traditions. The author shares the view of linguists regarding the presence of transformational processes in the lexical group under study, caused by extralinguistic factors. Thus, on the basis of dialect texts, it is shown that changes affect the verbal plane (variation of the textual component), the realia-related plane (changes in elements of material culture), and the actional plane of festive rites. The concluding theses of the study emphasize the need for further investigation of the vocabulary of calendar rituality, in particular for determining the static and dynamic features within this thematic group and for establishing lexical correspondences with the dialects of adjacent and more distant dialect continua of the Ukrainian language.

Keywords: dialect, vocabulary, nomination, ritual, holiday, calendar cycle, Eastern Slobozhanshchyna dialects

Постановка проблеми. Ментальність етносу, елементи його матеріальної, духовної та звичаєвої культури відображено в давніх традиціях святкування. Календарні свята українців, що охоплюють річний цикл, пов'язані з численними звичаями та обрядодіями, повір'ями й забобонами, отже, мають значний фонд номінативних одиниць. Вербальний компонент української календарної обрядовості все ще потребує комплексного дослідницького підходу, оскільки багато народних свят чи їхніх елементів з плином часу зникають, зазнають формальних і змістових трансформацій, осучаснюються, що призводить до «створення <...> інноваційних святкових традицій» (Стішова, 2017, с.180), тож актуальним завданням історико-етнографічної, мовознавчої, зокрема й діалектологічної, галузей науки залишається фіксування й усебічне вивчення системи номінацій народного календаря.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лексика, пов'язана з традиційними народними святами, неодноразово ставала об'єктом наукових пошуків таких українських учених, як М. Бігусяк, Н. Герасим, К. Глуховцева, І. Гороф'янюк, Е. Гоца, Т. Тищенко, Л. Осташ та ін.

О. Миголинець описала різдвяну лексику в межах закарпатських говірок. На матеріалі діалектних текстів проаналізовано компонентний склад, лексико-граматичну характеристику та внутрішню форму різдвяних дійств, обрядів та звичаїв, повір'їв. Доведено, що закарпатські назви на позначення Різдва у фонетико-словотвірних варіантах з тотожним чи близьким значенням функціонують і в інших діалектах української мови, і в літературній мові. Дослідниця доходить висновку, що календарно-обрядова лексика в межах окресленого діалектного континууму характеризується широкою варіантністю, а деякі лексеми своїм походженням сягають праслов'янської доби (Миголинець, 2025).

Особливості репрезентації теми *хліб* на прикладі середньополіських обрядових текстів весняного календарного циклу розглянула

Марина Шарапа (Шарапа, 2025). Установлено семантичні доміанти, міфологічні мотиви вербальних і невербальних компонентів досліджуваного явища; проаналізовано походження, семантику й номінацію обрядових дій, реалій «різних ритуалів аграрної, апотропеїчної, імітативномагічної спрямованості» (Шарапа, 2025, с.19). Етноконцепт 'хліб' авторка визнає ключовим у традиційній духовній культурі українців, що зумовлено сприйняттям хліба в народній свідомості як символу життя, добробуту, родючості.

У статті Наталії Хібеби, Назара Хібеби схарактеризовано стан дослідження номінацій календарних релігійних і народних свят та обрядів в українському науковому дискурсі (Хібеба, Хібеба, 2023). Комплексне опрацювання цієї тематичної групи лексики науковці пов'язують із необхідністю збереження тих мовних одиниць, які «опиняються на периферії словника говорів через швидку нівеляцію календарної обрядовості» (Хібеба, Хібеба, 2023, с.56). У розвідці простежено різні підходи мовознавців до опису лексики і фразеології народного календаря на матеріалах фольклорних творів, записів діалектного мовлення, епістолярної спадщини письменників. Наголошено, що всебічний аналіз назв на позначення календарної обрядовості дозволить відстежити шляхи формування й динаміку цього шару лексики, з'ясувати ареальну специфіку, установити лексико-семантичні зв'язки тощо.

Метою цієї статті є аналіз вербального складника окремих календарних свят українців зимового та весняного циклів на прикладі діалектного мовлення мешканців Східної Слобожанщини та інших говіркових масивів України. Матеріалом дослідження ~~залучено~~ є записи усного мовлення, зафіксовані на території східнослобожанського діалектного ареалу (до 2022 р.); діалектні тести, зібрані студентами Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського під час

проходження діалектологічної практики; Словник українських східнословобожанських говірок (Словник, 2021); матеріали з навчального посібника «Українські східнословобожанські говірки: сучасні діалекти тексти» (Глуховцева, 2011).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Календарний рік українців завжди був наповнений великою кількістю різноманітних свят. Автори навчального посібника «Етнографія українців» зауважують, що народно-церковні свята поділялися на «рокові» і «присвятки». На рокові робити нічого не можна було, а у присвятки – тільки на толоці (Макарчук, 2015, с. 503): *Потім починалися Різдва-ані св-атки // перед цими Різдва-аними св-атками пр'алку кидали на гориш-ч'е / не пр'али / ніч'ого б-іл'ше не робили / не т'кали // т'л'ки св-аткували // с'їдали з веч'ора / сходились у й'акус' хату / брали нас'їн'а / а п-іс'л'а того хоч' в-їдрами ше'лу'ху винос'* (Полов) (Словник, 2021, с. 395).

Сему 'свято' в межах східнословобожанських говірок представлено назвами *п'разник* (п'разники), *с'в-ато* (с'в-ата), дію на позначення святкування – *гул'ати*, *п'разнувати*, *отм-іч'ати* (отм-итити), *спраў'лат'* (у багатьох говірках): *Празникам ми були би рад'ї кон'ешно / і отм-іч'али / ну у нас отм-іч'ан'а таке було / с'уди-туди і б-і'жи до кор'оў* (Білк) (Словник, 2021, с. 259); *у нас кампан'їя була хар'оша / ми ўс'ї п'разники спраў'лали* // (ВерхД) (Глуховцева, 2011, с. 311); *Ў нашому се'л'ї йе обр'адовий п'разник йак Пасха* (Козар) (Глуховцева, 2011, с. 418). Зафіксовано і стійку сполуку **гуляти бес'едами** 'відзначати свята разом': *А бат'ки наш-і / йа невелика була / ну помн'у / йак о'ці п'разники / о'це різдв-ан'ї с'в-атки / так во'ни бес'едами гул'али* // *бес'їда була ц'їлий тижден' // це наш-і бат'ки на Миколайіўку ходили / там се'стра була мате'ри'на / во'ни ў йїх там три дн'ї гул'айут' дома / а тод'ї при'ход'ат' в-іт'і'л'а до нас / і тут гул'али // це ран'ч'е та'кій обич'ай буў* (Словник, 2021, с. 29).

В осінньо-зимовий період у сільських молодіжних громадах великої популярності набули *вечорниці* – періоди дозвілля, в які можна було розважатися, займатися улюбленими справами та ін. На території Східної Слобожанщини подібні заходи номінують назви: *складка*, *складки*, *складки* 'сходина дівчат і хлопців у якійсь хаті для розваг': *Ну складки / опш-ч'ем зносили ў кого шо йес'т' дома і там о'то ж закусували і о'то ж ўрод'ї гул'анка / та'ка була // ну ми ж ўже ве'ле'ч'ен'к-і / год'їў по вос'ім'нац'ат' / двац'ат'* (ОлН); *Збиралис'а д'їўч'ата / складки робили / сахарні бур'аки наваримо / ўч'їне'мо дро'жеї / це було наша водка / в-їне'г'рет на закуску // музика була бала'лаїка / тан'ц'уєм / сп-ївайемо / шарманки сп-ївали* (ВерхД); *Во'їна ч'ї'тур'ї год'а / йї'ї не' вич'єркнеш // но ми ўсе ўр'ем-а с'п-ївали / тан'ц'ували / ш-ч'е і складку скла'дали // при'не'сут' бутилку само'гону х'лопці / де во'ни йї'ї види'рут' // а ми ж напе'ч'ем гор'їшк-іў із муки / йа'ка йес'т' там // а тод'ї нал'їєм трохи само'гону / накришим туди гор'їшк-іў і ложками йї'мо* (Новник); *Тод'ї ж гул'али не' так / скла'далис'а складки / з кол'хоза нам да'дут' трошки ч'ї пшо'на / ч'ї карто'шин / о'л'її трошки / а тод'ї ўдома ук'раде'м шо-не'буд'* (Курячів) (Словник, 2021, с. 332).

У багатьох східнословобожанських говірках вечорницями називали не лише дозвільні вечори, а й зібрання жінок, які разом пряли чи займалися іншою ручною працею: *ве'чорниц'ї*, *ве'чєрниц'ї*, *ве'чїрниц'ї*, *ве'ч'їрниц'ї*, *ве'чєрнушки* 'сходина дівчат (жінок) зимовими вечорами, щоб прясти, а у свята – і розважатися'. **Ве'ч'їрниц'ї були** // *д'їўч'ата с'ходи'лис' в од'ну хату і шо-не'бут' робили // хто пр'аў воўну / хто ўй'а'заў з воўни // і носки ўй'а'зали з воўни / і на воўну отпраў'лали носки / і благодарнос'т'ї полу'чали за це* (Новник); *На Одрі'ван'їўц'ї ве'ч'ор'ниц'ї ўзимку про'води'лис'а ў хат'ї Кан'їўч'їхи // до неї'ї при'ходили д'їўч'ата / ви'ши'вали /*

ви^еплітали к^руже^{ва} / п^рошви п^рали / су^кали
 нитки // х^лопці при^еходили з Ли^еману /
 з^с Прон^ак^іїк^и / з^с Кут^{ка} // во^ни ди^евили^са на
 роботу д^іїч^{ат} / рос^казували бу^вал^шч^іни і
 не^би^елиці / с^півали / з^рали на гар^мошк^і
 (Преоб) (Словник, 2021, с. 52). Зафіксовано й
 такі поодинокі назви, як дос^вітки (Підг,
 Полов, Шульг), бе^сідка (КрасП), си^еділки
 (Бондар), с^ходи^нки (Білов, Литв, Ман, Трав),
 поси^еден^ки (Бул, Підг, Розп), поси^еділки (Ган),
 п^рахи (Біл, Бунч, Гол, Новпск, Пав) – ‘сходини
 жінок, щоб разом прясти’.

Дослідники звертають увагу на те, що
 традиційні календарні свята українців
 унаслідок дії різних чинників
 трансформуються, оскільки «культура є живим
 і динамічним утворенням, яке еволюціонує
 разом зі зміною умов життєдіяльності
 спільноти. Відбувається постійна
 трансформація обрядових дійств, деякі
 елементи яких зникають, замінюючись
 іншими» (Якиминська, 2011, с. 351). Одним із
 найважливіших свят зимового календарного
 циклу для українців є Різдво, на позначення
 якого в багатьох східнослов'янських говірках
 функціонують назви Рожест^{во}, Рожест^{во},
 Рожд^еств^о, Рожд^еств^о, Різ^дво (Словник,
 2021, с. 314). Назву Різдво етимологи пов'язують
 з фонетичними процесами, що полягають
 «у розвитку давнішого *рожьство
 «народження, Різдво», пов'язаного з родити
 (*рожьство → *розство → *розтво → Різдво)»
 (Етимологічний словник, 2006, т. 5, с. 92).

Свято позначено комплексом обрядодій,
 які, звичайно, зазнали трансформацій
 у вербальному (варіювання текстів величальних
 пісень і примовлянь), реалемному (зміна
 кулінарних уподобань) та акціональному планах
 (зміни сценаріїв святкового дійства) тощо. На
 підтвердження цієї тези наводимо такі
 мікротексти: Ти^епер у^же д^іти ц^ого не р^обл^{ат}
 / а йа^дуже д^обре це з^найу // ко^ли кол^аду^вали /
 то ходили із^віз^до^йу ў^руках / х^во^нари^ки та^кі
 но^сили / с^тукали у ві^кно / пи^етали / ч^і можна
 покол^аду^вати / і то^ді н^іх^то гро^ше^і цих не

про^си^ю / йак^і зараз д^ітки сто^йат^і і жд^{ут}
 / ко^ли йім з^роші да^дут^і / та не йа^кі / не^буд^і
 з^роші / а гар^нен^кі // і ба^бушка ви^еноси^{ла} ч^і
 го^рішки / ч^і йа^кіс^ь конх^вети і да^вала д^ітам
 // (Смол) (Глуховцева, 2011, с. 222); А на
 Рожд^еств^о нос^ут^і **веч^ер^ку** / в^аре^ну
 пше^ниц^у з м^едом р^ан^ше но^сили / а те^пер рис
 з м^едом нос^ут^і // (НижБ). В останньому
 мікрофрагменті згадано назву **веч^ер^ка**
 (веч^ер^ка), яку в східнослов'янських говірках
 уживають зі значенням ‘обрядова каша,
 уживана напередодні Різдва або на Щедрий
 вечір’ (у багатьох населених пунктах): **веч^ер^ку**
но^сили / о^но н^іч^ого бу^ло і да^ват^і / о^то ш
 нос^имо по дво^рі / а о^но ж^у хто да^ст^і шо / а хто
 йа^кес^ь л^апаси^ка / ми і р^аді бу^ли // (Марк).
 Осіб, які приносять вечерю, називають
 веч^ер^кал^никами, пор.: **веч^ер^кальник**, обряд.
 ‘колядник’ (у багатьох говірках): **Пере^д Різ^двом**
веч^ором нос^{ат} веч^ер^у // а ў^хат^і на по^кут^і
 сто^йит^і кут^а і с^іно ў^носим / во^на на с^інов^і
 сто^йит^і // за^ход^{ат} **веч^ер^кал^ники** / ми йіх
 при^гла^ша^йем / с^іда^йте / по^кушту^вали і
 вип^роводили йіх // а с^іно о^це / де^рже^{мо} / по^ка
 к^воч^ки буд^{ут} с^ідат^і / шоб по^кла^{ст}и // (Литв)
 (Словник, 2021, с. 53).

Звичаю збирати традиційний святковий
 стіл із дванадцятьох страв у селах дотримуються
 (або знають про нього), іноді в текстах
 інформатори розкривають символіку числа
 дванадцять: **Пере^д т^рап^езої за^пал^ували**
с^віч^ку і ч^італи мо^литву // стол нак^ри^вали
 ви^шиваним ру^шни^ком / с^тавили сно^п / с^имвол
 Рож^дест^{ва} / а йо^го ск^руч^ували с пше^ниц^і // у
 це^і веч^ір на стол^і д^алжно об^азат^ел^но бут^і
дв^ена^дцат^і бл^{уд} / **йак і дв^ана^дцат^і а^постол^іў** //
 ко^ли ми бу^ли д^іт^іми / ми ходили до су^сід^іў /
 зна^комих с кут^ойу і рожд^ест^еув^{али} с та^кими
 сло^вами: Рож^дест^{во} тво^їе / Х^ристе Бо^же наш
 / зас^ійа^ў м^іру св^єт р^азума / бо ў^ному т^і /
 ш^чо з^воздам слу^жили / по^кла^налис^ь то^бі /
 Сон^цу п^ра^ўди / і позна^ват^і тебе св^исо^ка //
 Бо^же / сла^ва то^бі! // да^вали нам кан^фети /
 з^роші / п^еч^{ен}і пир^іж^ки // (Новр); Кут^а в
 осно^уном го^тови^ца з дв^іна^тц^ати бл^{уд} //

(Калм). Розповідаючи про впорядкування різдвяного столу, оповідачі також згадують іншу кількість страв: *На Рожд'іст'во нада шоб не менше семи бл'уд було* (Смол) (Словник, 2021, с. 34), імовірно, сплутуючи / переосмислюючи традиції Першого та Другого Святвечора (т. зв. Голодна кутя, Голодний Святвечір, Хрещенський святвечір), що відзначають у ніч на Хрещення Господнє: «...дехто готував 12, а дехто – лише 6 пісних страв, відтак казали, що другий Святвечір – “то вже як мачуха” чи “як друга жінка” (тобто не такий важливий, порівняно з першим)» (Макарчук, 2015, с. 517).

Цикл зимових свят передбачає давні традиції *колядування* й *щедрування*, що, на думку науковців, не особливо різняться, оскільки ще «дослідники українських колядок і щедрівок (О. Потєбня, В. Гнатюк, Ф. Колесса) не бачили істотної обрядово-функціональної відмінності між цими назвами, вважали другу (*щедрівка* – прим. наша) синонімом поняття *колядка*, утвореним на українському ґрунті від поширеного приспіву “Щедрий вечір, добрий (чи Святий) вечір”. Але ці назви фіксували також певний поділ обрядового репертуару відповідно до часу виконання: *колядки* в Різдвяні свята, а *щедрівки* – на Щедрий вечір під Новий рік або, як на західноукраїнських землях, – у другий Святий вечір напередодні Водохрищі – Йордану» (Макарчук, 2015, с. 630 – 631). Не диференціюють ці дві традиції і діалектоносії: *У нашому селі святкували Різдво / ходили співали пісен' на Різдво і на Шчидруху // нас обдарували / давали цукерки і зроші / ходили шчадрувати і кол'адувати діти / і дорослі ходили // с'в'аткували Різдво дома / сиділи за столом / їли всі страви і ждали кал'адувал'никію // каладувал'никію було багато / приходили дітки співали піс'ні / кол'адки // кол'адувал'никою пригошчали / ми давали кан'вети їм і зроші // у дитинстві ми ходили кол'адувати вже як стем'ніє / збиралис'а усі гуртом діти і йшли кол'адували //* (Буян).

Свята зимового циклу супроводжують різноманітні народні гуляння. Так, на півночі Луганщини, як і в інших регіонах України, на Щедруху прийнято *маланкувати*: *А під Ме'ланки / це ж під Новий год / називайе'ца:а Ме'ланка // 'ход'ат' д'ї'ч'ата / малан'куйт' / 'поп'ід 'вікнами / те'пер же кри'ч'ат' 'йакос' / ш'ч'едри'ку Ведри'ку / звар'и варени'ка / а тоді ж 'ран'ше ка'зали / Ва'сил'ку мій 'татку / пусти ме'не ў 'хатку / йа 'жита не 'жала / ч'есний хрест ди'р'жала // Ісус Хри'стос до вас при'буде // оце так маланку'вали //* (ПлП) (Глуховцева, 2011, с. 125); *Йак у 'баби Док' іїї ч'уточ'ку ди'мок поч'їнайе з'верха 'ти / це знач'їт' 'баба ўже поч'їнайе коў'баску ўже 'жарит' / на'ч'їнит' ту 'кашку // 'їдут' до 'баби ме'лан'куйт' і 'баба ви'носит' 'їм на та'р'їлоц'ї 'кожному по ку'соч'ку коў'баски // вони ухва'тили ту коў'баску 'п' іш'ли 'дал'ї* (Полов) (Глуховцева, 2011, с. 392). Обряд маланкування, описаний В. Жайворонком, містить інформацію про участь у цьому дійстві парубків: *ходити з Меланкою* – обрядодія з гуртом парубків <...>, що ходять ввечері під Новий рік з хати в хату, вітаючи господарів і співаючи обрядових пісень; цей обряд називали ще *маланкуванням*, а його учасників *маланкарями* (Жайворонок, 2006, с. 359).

Учасники маланкування, перевдягнувшись, представляють різних персонажів і, обходячи село, вдаються до численних розіграшів та забав. Обрядодію репрезентують назви: *Наряжаги(ся) // нарядити(ся)* ‘одягаючи(сь), робити(ся) // зробити(ся) подібним до кого-, чого-небудь’. *Уже йак понар'ажайем'са / йак 'п' іде'м на 'вулиц'у / по х'атам / так 'весе'ло / ідем / с'п' івайем / о'дин 'одного тол'кайем у с'н'їг / пр'ам у суг'роби* (Мороз); *А йак х'лопці'ю од'ївали // це воб'ш'е с'м' ішно було // нар'ажали 'їх ци'є'ганамі / ха'з'айном і ха'з'айкої / ко'зої // а тоді уже йак понар'ажайем'са / йак 'п' іде'м на 'вулиц'у / по 'хатам* (Мороз); *Ходили ў 'гос'т'ї на ц'ї хра'ма // ка'н'ешно с'п' івали і нар'ажалис'а // ну / шо / нар'ажалис'а // виве'рнут' ко'в'жух / рукаў*

п·ід'н'їмут' на|виворот і за|ход'ат' у' хату (ОлБ) (Словник, 2021, с. 230).

Наступного ранку (на Святого Василя) ще до сходу сонця хлопці йшли посівати: *Це ж на Новий год називає'ц'а Васил'їа // а х'лопц'ї йак пос'ївайут' / за Васил'їа з'гадуйут' / йакос' плужком там о'раў та Божайа мат' ходила // ото ж кажут' / родис'а / боже / жито / пше'ниц'а // родис' / боже / жито пше'ниц'а / та ў'с'ака паш'ниц'а / на ш'ч'ас'т'а / на Новий р'їк / шоб к'раш'ч'е родилос' / йак у то'р'їк // ото х'лопц'ї пос'ївайут' //* (ПлП) (Глуховцева, 2011, с. 125 – 126). У східнословобожанських говірках з цим святом пов'язаний і фразеологічний зворот **квоктаїти на порозі, обряд**. 'сідати на порозі під час посівання на Новий рік': *А тод'ї рано йак ходили х'лопц'ї пос'ївати / так ото його са'доў'лат' на по'роз'ї / шоб в·ін квок'таў / шоб квоч'ки с'їдали // ото к'воч'ч'е'т' / шоб квоч'ки с'їдали* (Словник, 2021, с. 153).

На думку дослідниці В. Сушко, обряд посівання в словобожан є одним із тих, що збереглися впродовж тривалого часу майже без змін: «З елементів обрядовості, які тримаються дуже добре, є новорічний обряд “посівання” (“посипання”), який виконується так само, як і раніше, лише рано-вранці на старий Новий рік і тільки чоловіками (хлопчиками). Так само суворою є заборона жінкам на відвідини в Новий рік. Однак і у “посіванні” відбулася заміна зерна, яке використовується для проведення цієї обрядодії: рис, пшоно, навіть манка – замість жита чи пшениці» (Сушко, 2011, с. 317).

На Волині на свято Василя прийнято розпалювати велике вогнище: Ось що повідомляють із цього приводу інформанти: *До с'в·ата с'в·а того Васил'а ўже ну ў нас же йак заўжди костер тої палили' / ну так і кажут' не вогни'шче а костер / ко'ст'ор / да // на ко'ст'ор зї'ж:айуц'а у'с'ї родичи зв·їду'с'їл' шоб' та'ки при'їти на тої ко'ст'ор // то ўже зараз т'рохи в·їїна то во'но ўже при'їтих'ло / а ра'н'їше там все се'ло с'ходи'лос'а / там і стар'ї / і мал'ї / і хто до ко'го маў при'їх'ати ў'гост'ї / то ў це ї ден' у'же ў це ї веч·їр при'їх'али / і не*

т'їки' там п'росто при'їходи'ли / йа ше пам'ї'ятайу коли була йа ше мала / зби'райуц'а ў'с'ї там / кол'а'дуйут' / там нав·їт' танц'ували / з'рала музика на гар'мосц'ї з'рала там чо'лов·їки і ж·їн'ки танц'ували' // х'лопц'ї зби'рала 'дуже ба'гато гу'мових колес / була така ц'їла п·їрам·їда // то 'зараз гу'мов·ї колеса / а ра'н'їше солома / а 'зараз гу'мов·ї колеса // і чим б·їл'ши'ї тої ко'ст'ор / тим пиш'н'їше с'в·ато ўда'валос'а / 'часом його 'бачили' з Кл'їтиц'ка шо ў Йало'вац'ку ко'ст'ор у'же їде / і йак п'рави'ло його палили ўже ў два'нац'ї:ат'ноч·ї // (Ялов).

Традиції шанування вогню, який персоніфікує життя, силу, здоров'я, відомі ще в давніх слов'ян. Вогонь у народному сприйнятті має певний ступінь сакральності, оскільки з ним пов'язана велика кількість забобон: «не дозволялося плювати (а також справляти нужду) й у воду та вогонь. Лише у ріку чи у вогонь кидали застарені ікони. <...> Якщо траплялася пожежа, уважали, що господиня недостатньо шанувала свій вогонь. Його сприймали як могутню силу, яка “як вже що забере, то не віддасть”» (Макарчук, 2015, с. 589). Пригадаймо давній язичницький ритуал перестрибувати через багаття на свято Івана Купала, що символізує поклоніння вогню як символу захисту й духовного очищення: *На Івана Купала ўс'їда а'га / розказувала ба'бус'а / шо там і 'зараз ми з мо'їми сестрами йїзди'ли на тої / на р'їч'ку / на ста'вок / там палили ко'ст'ор / пли'гали / ч'ере'з тої ко'ст'ор / ш·ч'об до тебе не ч'їп'алас'а ў'с'ака н'еч'ес'т' / не' було ў'с'аких наго'вор'їў / п'їс'ла ц'ого ко'стра йак оч'їш·ч'айе те'бе //* (Глуховцева, 2011, с. 250).

Одним зі свят ранньовесняного календарного циклу, що символізує приход весни, пробудження природи, оновлення, є день пам'яті Сорока святих. Вироби з тіста, які випікали напередодні цього свята, у східнословобожанському мовному ареалі репрезентовано номенами: *жа'їворонки, жа'ївори* (в багатьох говірках), *голуби* (Колом),

голуб'ата (Пет), птушки (Обор, НижД), птички (Колом, Мороз): На сорок св'ятих с утра кажда хаз'айка робила т'исто і печ'ла бублик'іу ілі'і булоч'ок / похожих на п'тич'ок // снач'ала с мален'кого кусоч'ка т'иста робили кач'алоч'ку / в'азали й'йі вузол'ч'іком / кон'ч'іки роз'катували трошки / нач'е гре'б'ішок і х'востик / і вип'ікали // цих п'тич'ок й'йіли вес' ден' / об'і'зат'ел'но й'йіли д'іти // ш'е д'іти угош'али один д'ругого / в од'ній с п'тич'ок хаз'айка ховала ко'п'і'ку // ну ка'зали / шо й'ес'лі во'на ко'мус' попа'дец'а / то тої' буде ш'ас'ливий // (Мороз) (Глуховцева, 2011, с. 198).

Назва цього церковного свята пов'язана з ушануванням сорока мучеників Севастійських. Як відомо, число сорок у культурі багатьох народів набуло символічного значення. За християнськими традиціями, душа померлого покидає землю саме після сорока днів, після чого відзначають сороковини, влаштовуючи поминальний обід; сороковуст, сорокоус – це «молитви по покійникові, які читаються протягом сорока днів після смерті <...> також відправа по померлих душах, що відбувається у Великий (сорокаденний) піст по середах і п'ятницях» (Жайворонок, 2006, с. 569). Про особливу символіку числа йдеться і в розповідях діалектоносіїв: Розка'жу йа / мабут' / ле'генду о д'ні Соро'ка Св'ятих / ч'ула йа й'йі іш'ч'е от св'о'йей' бабушк'і // с'й'ау ч'оло'в'ік на пол'і на Со'рок Св'ятих // ідут' доро'гої' сорок мужик'іу та і' кажут' // а ч'о'го це ти с'о'год'ні' го'рох с'й'еш // с'о'год'ні' ж п'разни'к / Со'рок Св'ятих Муч'еник'іу // хаї' мен'і Бог прос'тит' / ка'же сел'анин / а йа і' за'бу'с'а / ш'ч'о с'од'ні' п'разни'к // ну йак ти кайес'а / то у'роди'т' то'б'і' го'рох по сорок струч'к'іу на

сте'блин'і і по сорок зе'рнин'і у струч'ін'і // дожд'ау мужик уро'жайу і бач'е / ш'ч'о п'рау'да го'рох уро'ди'у так хара'шо / йак ска'зали т'і про'хож'і // на д'ругий год сел'анин по'й'хау' тоже с'й'ят' го'рох на цей же п'разник // коли | бач'е / т'і сам'і л'уди / сорок ч'оло'в'ік ідут' і кажут' / ш'ч'о гр'іх с'й'яти / бо св'ато // ої' / розка'ж'іт' ко'мус' / а не' ме'ні // йа у'же с'й'ау' і полу'ч'іу' д'уже хара'ший уро'жай // т'і роз'серде'лис' і кажут' // уро'дит' то'б'і' по сорок бол'ач'ок на т'іл'і / йак шо ти та'кі // т'іки ска'зали / мужика з'разу об'кидало бол'ач'ками // лед' до хати до'шоу' // (Глуховцева, 2011, с. 255 – 256).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, календарно-обрядові традиції українців під дією екстралінвальних чинників, що полягають в осучасненні побуту, життєдіяльності, зазнають трансформацій. Зміни реалемного та вербального компонентів святкових дійств відстежено в запропонованому ілюстративному матеріалі: варіювання ритуальних обходів і привітань, видозміна сценарного плану святкування, заміщення деяких матеріальних складників. Попри зазначене, констатуємо, що календарна обрядовість залишається важливою частиною народної культури українців. Представлене дослідження, звичайно, не вичерпує всіх аспектів заявленої теми, тому в подальшому заплановано вивчення вербальних одиниць календарної обрядовості на прикладі інших календарних свят, виявлення статичного й динамічного в зазначеній тематичній групі, установлення лексичних відповідників із говорами інших діалектних континуумів української мови.

Умовні скорочення назв населених пунктів (Луганська область)

Біл – смт. Біле Алчевської МТГ Алчевського р-ну; Білк – смт. Білокуракине Білокуракинської СелТГ Сватівського р-ну; Білов – смт. Біловодськ Біловодської СелТГ Старобільського р-ну; Бондар – с. Бондареве Чмирівської СТГ Старобільського р-ну; Бул – с. Булавинівка Новопсковської СелТГ Старобільського р-ну; Бунч – с. Бунчуківка Білокуракинської СелТГ Сватівського р-ну; ВерхД – с. Верхня Дуванка Нижньодуванської СелТГ Сватівського р-ну; Гол – м. Голубівка Кадіївської МТГ

Алчевського р-ну; Калм – с. Калмиківка Міловської СелТГ Старобільського р-ну; Козар – с. Козарик Троїцької СелТГ Сватівського р-ну; Колом – с. Коломийчиха Коломийчиської СелТГ Сватівського р-ну; КрасП – с. Красне Поле Марківської СелТГ Старобільського р-ну; Курячів – с. Курячівка Старобільської МТГ Старобільського р-ну; Литв – с. Литвинівка, Біловодської СелТГ Старобільського р-ну; Ман – с. Маньківка Сватівської СТГ Сватівського р-ну; Марк – смт. Марківка Марківської СелТГ Старобільського р-ну; Мороз – с. Морозівка, Міловської СелТГ Старобільського р-ну; НижБ – с. Нижньобараниківка Біловодської СелТГ Старобільського р-ну; НижД – смт. Нижня Дуванка Нижньодуванської СелТГ Сватівського р-ну; Новник – с. Новониканорівка Нижньодуванської СелТГ Сватівського р-ну; Новпск – смт. Новопсков Новопсковської СелТГ Старобільського р-ну; Новр – с. Новорозсош Новопсковської СелТГ Старобільського р-ну; Обор – с. Оборотнівка Нижньодуванської СелТГ Сватівського р-ну; ОлБ – с. Олексіївка Білокуракинської СелТГ Сватівського р-ну; ОлН – с. Олексіївка Новоайдарської СелТГ Щастинського р-ну; Пав – с. Павлівка Сватівської МТГ Сватівського р-ну; Пет – с. Петрівка Лозно-Олександрівської СелТГ Сватівського р-ну; Підг – с. Підгорівка Старобільської МТГ Старобільського р-ну; ПлП – с. Плахо-Петрівка Білокуракинської СелТГ Сватівського р-ну; Полов – с. Половинкине Старобільської МТГ Старобільського р-ну; Преоб – с. Преображенне Нижньодуванської СелТГ Сватівського р-ну; Розп – с. Розпасіївка Троїцької СелТГ Сватівського р-ну; Смол – с. Смолянинове Северодонецької МТГ Северодонецького р-ну; Тан – с. Танюшівка Білолуцької СелТГ Старобільського р-ну; Трав – с. Травневе Сватівської МТГ Сватівського р-ну; Шт – с. Штормове, Новоайдарської СелТГ Щастинського р-ну; Шульг – с. Шульгинка, Шульгинської СТГ Старобільського р-ну.

Буян – с. Буянки Ріпкинської СелТГ Чернігівського району Чернігівської області; Ялов – с. Яловацьк Камінь-Каширської СелТГ Камінь-Каширського району Волинської області.

Література

- Етимологічний словник української мови: у 7 томах* (2006) / ред.-кол.: О. С. Мельничук та ін. Т. 5: Р-Т. Київ: Наук. думка, 704 с.
- Етнографія українців: навч. посіб.* (2015) / за ред. проф. С. А. Макаруча; вид. 3-є, перероб. і доп. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 711 с.
- Жайворонок, В. В. (2006). *Знаки української етнокультури: словник-довідник*. Київ: Вид-во «Довіра», 703 с.
- Миголинець, О. (2025). Різдво на Закарпатті: етнолінгвістичний нарис. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, вип. 1. Ужгород: ПП Данило С.І., с. 100-105.
- Словник українських східнословобожанських говірок* (2021) / уклад.: Волошинова, М. О., Глуховцева, К. Д., Леснова, В. В. та ін. / за заг. ред. К. Д. Глуховцевої та В. В. Леснової. Вид. друге, зі змін. й допов. Київ: Талком, 407 с.
- Стішова, Н. С. (2017). *Українські календарні свята осіннього циклу: монографія* / Гол. ред. Г. Скрипник. Київ, 240 с.
- Сушко, В. (2011). Різдвяно-новорічна обрядовість українців Слобожанщини у XX ст. *Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу: зб. наук. праць. Матеріали міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання»*. Одеса, с. 313-321.
- Українські східнословобожанські говірки: сучасні діалектні тексти: навч. посіб.* (2011) / упоряд.: К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколаєнко; за ред. К. Д. Глуховцевої. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 424 с.

- Хібеба, Назар, Хібеба, Наталія. (2023). Лексика народного календаря як об'єкт мовознавчих студій. *Лінгвістика: зб. наук. праць*. Вип. 2. Київ: «Талком», с. 56-71.
- Шарапа, М. (2025). Семантика хліба в середньополіських обрядових текстах весняного календаря. *Лінгвістика: зб. наук. праць*, вип. 1. Київ: «Талком», с. 19-28.
- Якиминська, Л. (2011). Купальська обрядовість в степовому Побужжі. *Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу: зб. наук. праць*. Матеріали міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання». Одеса, с. 351-355.

References

- Slovník ukrajinštykh skhidnoslobozhanskykh hovirok [Dictionary of Ukrainian Eastern Slobozhan dialects]* (2021). / Voloshynova, M. O., Hlukhovtseva, K. D., Liesnova, V. V. and others. / K. D. Hlukhovtseva, V. V. Liesnova (Eds.). Kyiv: Talkom, 407 p. (in Ukrainian).
- Etnohrafiia ukraintsev [Ethnography of Ukrainians]* (2015). S. Marchuk (Ed.). Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. 711 p. (in Ukrainian).
- Etymologichnyi slovník ukrajinštykh movy: u 7 tomakh [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: in 7 volumes]* (2006). O. S. Melnychuk (Eds.). Vol. 5: R-T / compiled by R. V. Boldyrev et al. Kyiv: Naukova Dumka, 704 p. (in Ukrainian).
- Khibeba, Nazar & Khibeba, Nataliia. (2023). Leksyka narodnoho kalendara yak ob'iekt movoznavchykh studii [Vocabulary of the folk calendar as an object of linguistic studies]. *Linguistics*, issue 2. Kyiv: Talkom, pp. 56-71. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2023-2-48-56-71> (in Ukrainian).
- Myholynets, O. (2025). Rizdvo na Zakarpatti: etnolinhvistychnyi narys [Christmas in Transcarpathia: an Ethnolinguistic Essay]. *Scientific bulletin of Uzhhorod university. Series: Philology*, issue 1. Uzhhorod: PE Danilo, pp. 100-105. [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1.\(53\).100-105](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1.(53).100-105) (in Ukrainian).
- Sharapa, M. (2025). Semantyka khliba v serednopoliskykh obriadovykh tekstakh vesnianoho kalendara [Semantics of bread in middle polish ritual texts of the spring calendar]. *Linguistics*, issue 1. Kyiv: Talkom, pp. 19-28. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2025-1-51-19-28> (in Ukrainian).
- Stishova, N. S. (2017). *Ukrainski kalendarni sviata osinnoho tsyклу [Ukrainian Calendar Festivals of the Autumn Cycle]* / edited by H. Skrypnyk. Kyiv, 240 p. (in Ukrainian).
- Sushko, V. (2011). Rizdviano-novorichna obriadovist ukraintsev Slobozhanshchyny u XX st. [Christmas and New Year traditions among Ukrainians in the Slobozhanshchyna region in the 20th century]. *Calendar rituals in the daily life of an ethnic group*. Materials of the International Science conference «Odessa Ethnographic Readings». Odessa, pp. 313-321 (in Ukrainian).
- Ukrainski skhidnoslobozhanski hovirky: suchasni dialektni teksty: navch. posib. [Ukrainian Eastern Slobozhansky dialects: modern dialectal texts]* (2011). Compiled by: K. D. Glukhovtseva, V. V. Liesnova, I. O. Nikolaenko; ed. by K. D. Glukhovtseva. Luhansk, 424 p. (in Ukrainian).
- Yakymynska, L. (2011). Kupalska obriadovist v stepovomu Pobuzhzhii [Rite Kupala of the Steppe Bug River Region]. *Calendar rituals in the daily life of an ethnic group*. Materials of the International Science conference «Odessa Ethnographic Readings». Odessa, pp. 351-355 (in Ukrainian).
- Zhaivoronok, V. V. (2006). *Znaky ukrajinštykh etnokultury: slovník-dovidnyk [Symbols of Ukrainian ethnoculture: a reference dictionary]*. Kyiv: «Dovira», 703 p. (in Ukrainian).

Автор

Марина Волошинова, кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри слов'янської та романо-
германської філології
e-mail: marishinova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7247-5222>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Author

Maryna Voloshynova, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Slavic and Romance-Germanic
Philology Department
e-mail: marishinova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7247-5222>

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest